

La ràdio en clau de dona

Història de les primeres dones al
mitjà radiofònic

Cristina Ollas Garcia

Dirigit per Pepa Badell

Grau de Comunicació, juny2016

Universitat Oberta de Catalunya

La ràdio en clau de dona

Història de les primers dones al mitjà radiofònic

Resum: La participació femenina dins la ràdio s'ha caracteritzat des dels seus inicis per la igualtat amb les que se les va tractar respecte els homes. Les locutores van tenir un paper molt important, el qual va augmentar amb l'inici de la guerra, ja que amb la marxa dels seus companys al front elles van haver de fer-se càrrec de les emissores.

Amb l'arribada del franquisme, i els seus ideals, les locutores van quedar relegades a un segon pla i no va ser fins a la finalització d'aquest que van tornar a recuperar tot el que havien guanyat als inicis.

Paraules clau: ràdio, mitjà radiofònic, locutores, programes femenins, Ràdio Associació de Catalunya.

Abstract: The feminine participation at radio has been characterized for the equality that women have been treated respect men. Women had a very important paper, which increased during the Spanish Civil War, when her mates had to go fight and those women had to take care of radios.

With the victory of Franco's Regime, the new ideals relegated women to the background and it was not until the end of this period when women recovered all the respect and the equality that they had during the first period.

Keywords: radio, radio media, announcer, women's programs, Radio Association of Catalonia.

Índex

<u>RESUM</u>	<u>2</u>
--------------	----------

PRIMERA PART

<u>Introducció</u>	<u>6</u>
--------------------	----------

<u>Metodologia</u>	<u>9</u>
--------------------	----------

<u>Marc Teòric</u>	<u>12</u>
--------------------	-----------

a. <u>Evolució de la comunicació</u>	<u>13</u>
b. <u>Ràdio Associació de Catalunya</u>	<u>15</u>
c. <u>Les dones al món laboral</u>	<u>17</u>

SEGONA PART

Capítol 1: Les dones a la ràdio

1.1. <u>Inici de les dones al mitjà</u>	<u>21</u>
1.2. <u>Actualitat i futur de les dones a la ràdio</u>	<u>23</u>
1.3. <u>Programes femenins</u>	<u>26</u>

Capítol 2: Les veus de la ràdio

2.1. Qui va ser? Les veus més importants de la ràdio a Catalunya

2.1.1.	<u>Maria Sabaté</u>	29
2.1.2.	<u>Maria Cinta Balagué</u>	30
2.1.3.	<u>Maria del Carme Nicolau</u>	31
2.1.4.	<u>Rosalía Rovira</u>	32
2.1.5.	<u>Mercedes Laspra</u>	33

2.2. Locutores de les ràdios comarcals

2.2.1.	<u>Locutores barcelonines</u>	34
2.2.2.	<u>Locutores gironines</u>	35
2.2.3.	<u>Locutores tarragonines</u>	37
2.2.4.	<u>Locutores lleidatanes</u>	38

Conclusions 39

Bibliografia i webgrafia 42

Annexos

<u>Annex 1: Presentació de la persona entrevistada</u>	47
--	----

<u>Annex 2: Entrevista realitzada</u>	49
---------------------------------------	----

Primera part

Introducció

La ràdio, actualment un dels mitjans més utilitzats en la nostra vida diària, i el qual la gran majoria de la població dels països desenvolupats utilitza de la mateixa manera que es renta la cara als matins, és a dir, automàticament i sense pensar en el que estan fent.

Lluny quedava aquest pensament quan aquesta es va inventar, temps en el que la seva principal utilitat era com a mitjà de comunicació en les diverses guerres, on va tenir un paper fonamental.

Amb el pas del temps aquell primer invent ha anat evolucionant i se li ha anat dotant de noves utilitats que arriben fins el dia d'avui.

Es pot dir que la ràdio és un dels mitjans de comunicació que no solament no ha mort amb el pas del temps, ni amb la invenció de nous mitjans com pot ser Internet, sinó que evoluciona dia a dia, s'integra als nous descobriments i continua sent un dels més utilitzats en diferents camps. De tota la seva evolució tractarem a la primera part d'aquesta dissertació.

Tot i que aquest invent té dues aplicacions principals, la comunicació interpersonal i la comunicació de masses, en aquesta dissertació ens centrarem en estudiar i analitzar la segona aplicació, però ho farem des d'un punt de vista diferent i concret, des del punt de vista que ens ofereix la participació de les dones en ell.

Des de començament del mitjà radiofònic les dones han tingut un paper molt important i han rebut un tracte d'igualtat respecte els homes. Fora de casos puntuals, aquesta igualtat no s'ha vist reflectida en els diversos estudis ni en els diversos documents publicats sobre la història de la ràdio, per aquest motiu amb aquest treball vull mostrar una altra part de la història, la que es troba

gairebé amagada, la que parla de la ràdio en clau de dona. Aquesta visió concreta serà analitzada en el segon apartat d'aquesta dissertació, on també coneixerem quines van ser les veus femenines més importants i quines són algunes de les locutores més destacades a l'actualitat.

La meva inquietud per descobrir tot el possible del gènere femení en aquest mitjà ve donada per la meva condició de dona i pel gran amor que ha nascut en mi pel món radiofònic arran de l'experiència personal en ell.

Tot va començar assistint com a públic als programes de ràdio de RAC1. Quan assistia, ja em suposava que darrera d'aquella hora de programa hi havia molta feina, però estava clar que totes les hores de redacció i preparació del programa es veien altament compensades amb la divertida hora d'emissió. Fins llavors no havia pensat dedicar la meva carrera professional a aquest mitjà, de fet em decantava a parts iguals per la televisió o la premsa escrita, i aquell va ser un punt d'inflexió.

Em va venir de gust provar aquest món i així ho vaig fer, vaig decidir fer les meves pràctiques a una emissora de ràdio. A mesura que buscava llocs on poder-les realitzar em va sorgir la idea de relacionar les dues coses i fer el meu Treball de Final de Grau sobre el mitjà. Un cop decidit el tema, volia trobar un enfocament diferent i no investigar sobre la ràdio en si, tema sobre el que es poden trobar moltíssims llibres, documents, treballs, etc. Vaig adonar-me que en els programes d'entreteniment que jo seguia, el número de locutores era molt inferior al de locutors i per aquest motiu i preguntant-me el per què d'aquesta situació vaig decidir investigar com de fàcil o difícil ho havien tingut aquestes dones per arribar a on actualment ens trobem.

El fet de començar a descobrir el gran paper femení a la ràdio, tot i que avui dia, vist des de fora, pot semblar que en aquest món radiofònic la dona es troba en minoria o que té papers més secundaris, em motiva perseguir analitzant i conèixer en profunditat com el seu paper ha sigut molt més important del que a primera vista es creu o es pot veure.

Com a objectiu general, amb l'elaboració d'aquest treball principalment es buscarà donar a conèixer l'important paper que van tenir les veus femenines en la història d'aquest mitjà, així com descobrir i ensenyar el perquè, a diferència d'altres oficis on la dona tenia complicada l'entrada, en aquest mitjà se la va anar a buscar. D'altra banda també és recordarà la importància d'un dels invents més significatius de la història i que la normalitat de la seva utilització ha fet que dia a dia li restem importància.

La meva finalitat específica és desenvolupar un estudi que em permeti corroborar les meves creences sobre aquest mitjà o pel contrari rebutjar-les i modificar-les per tal de quedar-me amb la idea correcta. A part d'aquesta finalitat de caire més personal, també vull compartir-la amb el públic per tal de que qui pugui accedir a la meva feina també aprengui la realitat d'aquest tema i no es quedi amb el que es veu a simple vista, o amb el que seguint lògica, segons la història i l'evolució de la resta de mitjans i oficis, hauria de ser el paper de la dona i la seva evolució en aquest mitjà.

Crec que tant jo com qui llegeixi aquesta recerca descobrirà un punt de vista poc conegut i poc estudiat, ja que tot el que es coneix de la ràdio es fa a través de la història dels locutors i dels homes que han treballat en ella i no des de la part més femenina. Aquesta visió de la ràdio en clau de dona farà canviar les idees principals que es tenien fins a la seva lectura.

Metodologia

Aquesta és una dissertació que basa la seva elaboració en la recerca d'informació i en l'estudi d'un mitjà de comunicació, la ràdio, i més concretament del paper de la dona en aquest mitjà.

És tracta d'un treball d'investigació amb la finalitat de corroborar les meves creences primerenques sobre el gènere femení en el món radiofònic, per aquest motiu parteixo de les preguntes "Com van començar les dones en aquest mitjà i perquè?" i "Com era i com és en l'actualitat la vida de la dona en un mitjà que, mínim vist des de fora, sembla majoritàriament masculí?"

A partir de la premissa inicial, la de descobrir com va ser la vida de les dones a la ràdio i si els seus inicis van ser fàcils o difícils, ens endinsem en la investigació del mitjà i de totes aquestes fèmimes que dia rere dia han anat formant part de la història d'aquest mitjà.

Com qualsevol treball iniciat amb una premissa, la qual s'ha d'investigar per tal de descobrir si aquesta és correcta o no, la metodologia que s'ha emprat es pot dividir en tres fases: (1) la recerca d'informació, (2) l'anàlisi d'aquesta i (3) la elaboració de la memòria.

(1) Recerca d'informació:

- El primer procediment que s'ha dut a terme durant la recerca d'informació ha sigut la elaboració de la possible bibliografia. L'elaboració d'una llista de possibles llibres i documents facilita a tasca d'escollir quins realment ens ajudaran a documentar-nos. Un cop feta la llista cal investigar una mica els seus continguts per finalment descartar uns i escollir uns altres.

- També cal tenir en compte que a part de documents escrits podem trobar altres, ja siguin en forma de vídeo o d'àudio que ens poden aportar informació important per la nostra feina.

- La participació de diferents persones a través d'entrevistes i xerrades també ha sigut important a l'hora de recopilar informació. Per dur a terme aquestes entrevistes s'han seguit els següents passos:

1. Primerament hi ha hagut una documentació biogràfica de la persona entrevistada. Era important assistir sabent quina ha sigut o és la seva participació en el mitjà, quina feina desenvolupa actualment en relació amb la ràdio o els mitjans de comunicació en general, i quin tipus d'informació podia aportar-nos, si ens havíem de centrar en la ràdio en general o entrar en la part del paper de les dones al mitjà.
 2. Un cop ha estat clar qui era l'entrevistat s'ha contactat i s'ha quedat amb la persona per dur a terme l'entrevista.
 3. Amb l'entrevista confirmada i amb tots els coneixements adquirits sobre ella, s'ha elaborat la entrevista.
 4. Per l'enregistrament d'aquesta, inicialment s'ha utilitzat un Ipad, i posteriorment s'ha transcrit.
- Finalment, la visita a Ràdio Associació de Catalunya per tal d'acabar de completar la recerca i recopilació d'informació.

(2) Anàlisi de la informació:

Un cop recopilada la informació obtinguda per les diferents vies s'inicia la lectura dels diversos llibres i documents per tal d'extreure tot allò important pel treball. En aquest no solament es parla del paper de la dona a la ràdio, sinó que també es parla del mitjà en general, per tant un cop analitzat el material, articles, llibres, vídeos, àudios, etc. aquest s'ha de classificar. La classificació de tota aquesta informació permet organitzar i aclarir els conceptes que són la base per desenvolupar els diferents apartats.

(3) Elaboració de la memòria:

El pas final és la redacció. Un cop esta analitzada i classificada tota la informació es comença a donar forma a la part escrita del Treball de Final de Grau.

Aquestes tres fases no s'han dut a terme una rere l'altra, sinó que s'han anat fent simultàniament.

Un cop totes les etapes finalitzades es recopilen totes les conclusions i es llavors quan es confirma la tesi inicial i el perquè, o bé, s'explica perquè ha canviat aquesta i quina és la nova idea adquirida.

Marc Teòric

Les meves investigacions em porten a descobrir diversos llibres i articles d'autors estretament relacionats amb el món radiofònic com són la Silvia Espinosa-Miravet, la Rosa Franquet i Calvet o l'Armand Balsebre.

La Silvia Espinosa-Miravet, actualment docent especialitzada en mitjans de comunicació i més en concret, d'estudis relacionats amb la ràdio, és l'autora dels documents principals i dels que guiaran la meva investigació. És l'autora més destacada i la que més recerques ha fet sobre el paper de les dones a la ràdio, dedicant la seva tesi doctoral i traslladant-la al llibre "Dones de Ràdio".

Una altra autora important per la realització d'aquesta dissertació és la Rosa Franquet i Calvet. Actualment docent a la Universitat Autònoma de Barcelona, és autora dels llibres "Història de la Radiodifusió a Catalunya (del naixement al franquisme)" i "Història de la ràdio a Catalunya al segle XX (de la ràdio de galena a la ràdio digital)"

Finalment, l'Armand Balsebre, catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona, investigador del mitjà radiofònic i autor de diversos llibres i documents sobre els mitjans de comunicació i sobre la ràdio en concret.

a. Evolució de la comunicació

Des dels seus inicis l'esser humà ha tingut la necessitat de comunicar-se amb la resta, primerament mitjançant una comunicació més personal i individual i posteriorment dirigint-se a les masses.

Els primers homínids ja van sentir la necessitat d'establir comunicacions entre ells, aquestes primeres les feien a través dels sons que feien amb la pròpia veu o amb les dels animals que els envoltaven i mitjançant el que ara coneixem com pintures rupestres. Posteriorment, amb el descobriment del foc, va néixer un nou mitjà, ja que el fum els permetia comunicar a la resta on estaven.

Amb l'evolució d'aquesta homínids, els mitjans de comunicació també van evolucionar fins a l'escriptura jeroglífica en papirs inventada pels egipcis.

Des d'aquell any 3000AC fins a la invenció de la impremta al 1454, passant pel 1500 AC quan els fenicis inventaren l'alfabet, han tingut un paper com a mitjans de comunicació els tambors, els miralls, el foc i les torxes, els pergamins, les planxes de coure, la impremta de fusta, les banderes, etc. i sobretot la veu i les persones, que de poble en poble s'encarregaven de mantenir a tothom informats.

Al 1454 amb la invenció de la impremta per Johannes Gutenberg és quan es podria considerar que s'inicia la era dels grans mitjans de comunicació.

La invenció de la impremta va donar pas a la premsa escrita. Els primers impresos en forma de fulles soltes van aparèixer a finals del segle XV i durant els següents aquetes van acabar desencadenant en els diaris. La generalització dels diaris i la comunicació de masses que van suposar aquets, però, va haver d'esperar fins la societat

industrial, a mitjans del segle XIX quan es va industrialitzar la impremta.

Al 1831, Joseph Henry, crea el telègraf elèctric i al 1835, Samuel Morse, crea el Codi Morse. Aquests dos invents van permetre començar a comunicar-se amb punts allunyats i va facilitar una comunicació més segura als mitjans de transport com els vaixells. El telègraf, per totes les possibilitats i les facilitats de comunicació que aquest proporcionava, va ser un dels millors invents de l'època.

Amb l'evolució constant del telègraf, arribem al 1876 quan Graham Bell presenta el telèfon elèctric.

Marconi, al 1895, aconsegueix realitzar la primera transmissió telegràfica sense fils utilitzant ones de ràdio. En aquest moment s'inicia el naixement d'un nou mitjà de comunicació, la ràdio.

El poder comunicar-se a través d'un mitjà que pogués transmetre la veu no era suficient, i al 1925 es transmet la primera senyal de televisió, donant inici a un mitjà de comunicació més, aquest no solament capaç de transmetre veu, sinó que també podia transmetre imatges.

Finalment, no és fins el 1989 quan apareix Internet. Aquest descobriment ha permès canviar totalment la visió unidireccional dels mitjans de comunicació que hi havia fins aleshores, permeten interaccionar i creant un feedback entre els emissors de les comunicacions i els receptors d'aquestes.

Internet ha permès la creació de nous suports pels mitjans de comunicació tradicionals ja existents i l'aparició de nous dispositius on consumir-los sense necessitats d'estar subjectes a un lloc o a un temps concret.

b. Ràdio Associació de Catalunya

Ràdio Associació de Catalunya és una Societat Cooperativa Limitada, antiga Societat Civil, dedicada a la radiodifusió i fundada l'any 1924 amb el nom de Associació Nacional de Radiodifusió (ANR).

Aquesta Societat Civil va ser propulsada per Josep M. Guillem García, llicenciat en Ciències a París, amant de la ràdio i editor, juntament amb Eduard Solà, de la revista radiofònica "Radiosola".

Al febrer de 1924 es fa des de l'ANR la sol·licitud per obtenir una llicència d'emissora a la Dirección General de Telégrafos i es compra la primera emissora d'Espanya i la tercera d'Europa. Finalment, el 14 de novembre s'inaugura la emissora propietat de l'Associació Nacional de Radiodifusió, Ràdio Barcelona.

El finançament de Ràdio Barcelona es feia a través de les aportacions de 5 pessetes al mes que feien els socis, ingressos que cada cop eren més insuficients per mantenir la emissora que va entrar en greus problemes econòmics. A aquests problemes se li afegeix al juny de 1925 l'aparició d'una segona ràdio a Catalunya, Ràdio Catalana, que interferia contínuament en les emissions de Ràdio Barcelona.

Tot i la lluita de l'Associació Nacional de Radiodifusió per superar tots els problemes que els anaven apareixent, no van poder evitar que a causa de la seva feblesa econòmica, Unión Ràdio Madrid acabés apoderant-se de Ràdio Barcelona el 14 de març de 1929.

L'ANR, que es queda amb els socis que tenia i els ingressos d'aquests inicia la sol·licitud per adquirir una nova emissora de ràdio i el 19 d'abril de 1930 neix l'emissora Ràdio Associació de Catalunya (RAC) amb un horari d'emissió molt limitat.

Amb la proclamació de la República, el president Francesc Macià "donava autorització perquè l'emissora pogués emetre les vint-i-

quatre hores del dia. Aquell dia va començar per a Ràdio Associació de Catalunya el període més resplendent de la seva existència, sempre al servei de Catalunya.”¹

El 29 de gener de 1933, l'Associació Nacional de Radiodifusió canvia el seu nom i passa a anomenar-se Ràdio Associació Catalana, passant també de ser una Societat Civil a una Societat Cooperativa. A partir d'aquest moment s'inauguren Ràdio Girona i Ràdio Lleida i a Barcelona els nous estudis a la Rambla de Barcelona. “Ràdio Associació s’havia transformat et una cooperativa, on els socis cooperadors eren els empleats i els membres que havien restat fidels a l’antiga Associació Nacional de Radiodifusió.”²

Durant la guerra civil es converteix a Catalunya en la ràdio que emet els missatges del front, els avisos dels bombardeigs i els missatges importants relacionats amb la guerra.

Finalment, el 26 de gener de 1939 és ocupada pels soldats franquistes i passa a ser Cooperativa Ràdio Espanya. En aquell moment la llengua catalana queda prohibida i s’obliga a connectar amb els informatius de Ràdio Nacional d’Espanya, emissora creada per Franco.

A l’Agost de 1941 la cooperativa passa a ser Societat Anònima i canvia el seu nom a Radio Espanya Barcelona.

Després de la mort de Franco, al 1980, es reconstitueix Ràdio Associació de Catalunya.

Anys més tard, s’uneix a RadioCat, una empresa de ràdio lligada al Grup Godó i d’aquesta unió neixen les emissores que actualment

¹Garriga, Teodor (1998). La meua vida i Ràdio Associació de Catalunya (1ª edició, 230 pàg.). Barcelona: Edicions Proa, S.A.

²Ibíd.

coneixem com RAC1 i RAC105, emissores on el català serà la llengua oficial.

En reconeixement per la seva lluita per preservar les emissions de les emissores de ràdio catalanes, al 1999, Ràdio Associació de Catalunya rep el Premi Nacional de Ràdio de la Generalitat de Catalunya en commemoració dels 75 anys de la ràdio. El mateix any, la Federació de Cooperatives de Serveis també li atorga el guardó com a Cooperativa més destacada. Al 2000 la Generalitat de Catalunya els concedeix la Creu de Sant Jordi.

Al 2001, la entitat inicia el projecte dels Premis de la Ràdio Associació, que anualment premien als millors professionals i als millors programes de la ràdio en català.

c. Les dones al món laboral

Fins a la Revolució Industrial del segle XIX, les dones eren considerades no vàlides pel món laboral i les que arribaven a aquest eren tractades com a clarament inferiors als homes. El paper laboral de la dona en aquella època era la de mestressa de casa i cuidadora dels fills i el marit.

Amb la industrialització, les dones van tenir des del principi un important paper en la indústria tèxtil i al 1856 constituïen el 40% de la població obrera de Barcelona. Tot i això, cobraven sous més baixos que els homes i se situaven en els col·lectius laborals considerats inferiors.

No va ser fins el primer terç del segle XX quan les dones van entrar a formar part de nous camps d'activitat en àmbits com el comerç, la sanitat, l'educació i en general el sector dels serveis. En aquella

època també es registres les primeres matriculacions universitàries femenines.

Amb l'arribada de la guerra civil el paper de la dona en el món laboral es va intensificar i es veure embolcallar en un gran canvi. Els homes havien de marxar al front i els llocs de treball que aquests deixaven buits eren ocupats per les dones. En aquell moment les dones van començar a ocupar llocs laborals que fins a les hores sempre havien ocupat homes. Per tant en certa manera es pot dir que la subsistència de les famílies i de les poblacions duran la guerra va ser possible gràcies a elles.

Amb la victòria del front franquista, es va fer un gran pas enrere en tot el que fins ara havien aconseguit les dones, en aquest cas no només en el món laboral, sinó en tots els àmbits, social, educatiu...

El treball femení fou desprestigiats i evitat, sobretot en les dones casades i al 1938 es va crear una nova legislació, El Fuero del Trabajo, per tal de protegir el model de família que en aquella època era considerat el tradicional. Aquesta nova legislació prohibia el treball nocturn a les dones, regulava el treball al domicili d'aquestes i alliberà a la dona casada de la feina als tallers i les fàbriques.

Tot i les traves laborals amb les que es trobaven les dones, entre els anys 40 i 60 es produí un fort increment de treballadores tant al sector serveis, a la indústria i a l'agricultura. Aquest augment però no va ser condicionat per les ganes que tenien les dones en aconseguir la seva independència econòmica o com a realització personal, sinó que es van veure obligades a tornar al món laboral per tal d'ajudar en l'economia familiar, ja fos perquè el marit havia mort a la guerra, perquè aquests es van veure obligats a exiliar-se o perquè el sou dels homes era tan baix que necessitaven ajuda per mantenir la llar.

A partir del 1961, degut a la millora de l'economia i al fet de que la necessitat de mà d'obra a les fàbriques fes que les dones entressin en ella de forma massiva, es promulgaren algunes lleis a favor del treball femení.

La *Ley de derechos político – sociales y del Trabajo de la mujer*, al 1961, va eliminar les prohibicions al fet que les dones treballessin de nit i les van permetre accedir a molts llocs de treball que abans li eren vetats. També s'eliminen les justificacions davant les diferències salarials amb els homes.

Al 1962 s'eliminen les prohibicions, per part de l'Estat, per treballar a les dones casades, tot i això, aquestes continuen sota de decisió del marit, si ells permet la seva incorporació al món laboral o no.

Amb aquestes noves lleis i amb el canvi de mentalitat pel que fa al paper de la dona en l'àmbit laboral, comença a canviar la situació de la dona, aquesta comença a tenir una certa independència econòmica que les encamina cap a una autonomia social i cap a la consecució de diferents drets que arriba fins els nostres dies.

Segona part

Capítol 1: Les dones a la ràdio

1.1. Inici de les dones al mitjà

A diferència de la resta de mitjans de comunicació o de la resta d'oficis, on les dones van tenir dificultats per ser admeses i molt més per ser tractades amb la mateixa igualtat que els homes, a la ràdio van ser contractades i van tenir els mateixos drets que els seus companys homes des del primer moment.

Les dones van entrar aquest mitjà principalment perquè van ser anades a buscar, però per què?

“El crític musical i director de la revista Radio Barcelona, Salvador Raurich, havia escrit un article en què demanava que s'incorporessin veus femenines a la ràdio, per ajudar a: (...) *embellecer las emisiones de la estación decana catalana. Una bien timbrada voz femenina parece sonar mucho más grata, más acústicamente fiel al oído, por vía éter, que las graves y adustas sonoridades del órgano vocal masculino.*”³

Però no va ser aquest l'únic motiu, sinó que aquest només va ser un d'ells.

La ràdio durant els seus inicis tenia unes hores d'emissió limitades i molt determinades en el temps, aquestes solien coincidir amb l'hora dels àpats. En aquests horaris els homes majoritàriament es trobaven a la feina, sent les dones i les seves minyones les majors oients, ja que en aquells moments eren les que estaven a casa. Amb aquestes circumstàncies es va veure la necessitat d'adaptar la programació al públic majoritari, les dones que escoltaven la ràdio eren dones cultes i amb un nivell econòmic alt, situació que s'havia d'aprofitar i “qui

³Espinosa, Sílvia (2014). Dones de ràdio. Les primeres locutores de Catalunya (1ª edició, 164pàgs.) Barcelona: Albertí Editor S.L.

millor que una dona per aconsellar una altra dona sobre com vestir-se i què comprar?”⁴

Finalment el tercer motiu de la incorporació de la dona al mitjà radiofònic va ser el procés natural, si Espanya estava copiant els programes i els models tècnics d'emissió de les ràdios europees i americanes, i en aquells països les dones ja formaven part de les plantilles de les emissores, era natural que les ràdios d'aquí també contractessin locutores.

A excepció de molt poques, les dones contractades eren noies de famílies benestants i per tant amb un nivell cultural alt, igual que les seves radiooients. Tanmateix moltes d'elles procedien del món de l'espectacle, eren actrius que iniciaven els seus passos al mitjà com a actrius de telenovel·les radiades.

A aquelles emissores, no només podia haver el mateix nombre de locutors que de locutores, sinó que en moltes ocasions el gènere femení superava al masculí dins del lloc de feina. Mentre que els homes eren els que s'encarregaven principalment de la part tècnica, les dones eren les que ocupaven els llocs a l'administració de la ràdio, a la secretaria general, eren les taquígrafes, les mecanògrafes, les telefonies, les traductores... i en moltes ocasions, en petites emissores, també eren les locutores mateixes les que s'havien d'encarregar de fer de tècnic de so.

Les igualtats en aquest camp laboral no eren només pel que fa al nombre de treballadors ni a la feina a desenvolupar, sinó que també es trobava en els càrrecs i en conseqüència en el sou. Hi havia dos categories de locutors i ambdues eren ocupades tant per homes com per dones i en funció de la categoria a la que pertanyien cobraven més o menys, indistintament si eren homes o dones. Per una banda,

⁴Ibíd.

els primers locutors o les primeres locutores eren les veus principals dels programes, les persones que adquirien el prestigi, tenien millor horari de feina i tenien un sou més elevat. D'altra banda, els locutors o locutores substituïts eren els aprenents, per tant tenien un sou molt més baix i un horari de treball pitjor, ja que eren els encarregats de suplir o acompanyar als locutors principals davant el micròfon.

Aquesta igualtat va durar fins l'inici de la guerra, quan les dones van haver de fer-se càrrec de les emissores, ja que en molts casos, els seus companys homes es van veure obligats a anar al front o a exiliar-se. Un cop acabada la guerra i amb la irrupció dels soldats franquistes a les ràdios, els llocs de locutors van ser ocupats pels homes del servei de propaganda de Franco, i les dones es van veure relegades a un segon pla, moltes van ser detingudes i portades a la presó, mentre que altres van ser castigades rebaixant-les de categoria o col·locant-les com a tècnics de so. Tota la igualtat que havien aconseguit els anys anteriors va desaparèixer amb l'arribada d'un règim que tenia a la dona relegada a un segon lloc. Tot i això, i com a part positiva, les dones que van poder mantenir el seu paper de locutora van dedicar-se a presentar els consultoris femenins, que van acabar esdevenint els programes amb més èxit de la ràdio durant la dictadura.

1.2. Actualitat i futur de les dones a la ràdio

Amb el final de la dictadura les dones van anar recuperant els llocs que aquesta els hi havia pres, fins arribar a avui dia.

Ara ja no s'escullen les veus femenines per tenir un timbre de veu suau i preciós, sinó per la seva professionalitat i la seva manera de comunicar i transmetre als oients. Aquestes dones locutores ja no procedeixen només de famílies benestants, ni la gran majora són

actrius, sinó que ara surten de les facultats de periodisme i comunicació i es dediquen a molt més que a llegir per antena el que una altra persona els ha redactat.

Fora dels càrrecs directius alts, terreny en el que avui dia podem trobar menys dones, el gènere femení ha anat ocupant llocs que abans únicament eren ocupats per homes. Ara trobem dones realitzadores, periodistes, tècniques de so, productores i fins i tot directores de programes. De fet, actualment els programes líders d'audiència estan liderats per dones.

I qui són aquestes locutores? Aquí tenim quatre breus exemples de dones directores i locutores de programes líders d'audiència:

- La Mònica Terribas és una d'aquesta dones de ràdio del segle XXI. Llicenciada en periodisme per la Universitat Autònoma de Barcelona, és una de les poques dones que ha sigut capaç d'arribar als llocs directius més alts, sent directora de Televisió de Catalunya durant els anys 2008 – 2012 i consellera delegada i editora del diari Ara des del setembre de 2013.

A l'actualitat, la Mònica presenta i dirigeix *El matí de Catalunya Ràdio*, un programa diari que any rere any es disputa, a la seva franja horària, el liderat de les audiències amb el programa matinal de Jordi Basté, *El món a RAC1*⁵.

- La Pepa Bueno i la Gemma Nierga són les dues dones que comparteixen la direcció del programa *Hoy por hoy* de la Cadena Ser.

La Pepa Bueno és una prestigiosa i reconeguda periodista radiofònica espanyola, que des dels seus inicis ha compaginat la

⁵El món a RAC1 tanca l'any 2015 amb una total de 603.000 oients, i El matí de Catalunya Ràdio, ho fa amb un total de 489.000.

seva feina a la ràdio amb la de la televisió. A la vessant radiofònica de la seva carrera professional, no solament ha presentat programes d'èxit, sinó que també va arribar a ser la directora d'informatius a Ràdio Nacional d'Espanya a Aragó.

D'altra banda, la Gemma Nierga és una periodista catalana llicenciada per la Universitat Autònoma de Barcelona que des dels seus inicis als mitjans de comunicació ha estat lligada a la ràdio. Ràdio Vilassar de Dalt va donar-li la seva primera oportunitat i tres anys més tard ja va entrar a la Cadena Ser, emissora en la que roman actualment fent parella amb la Pepa Bueno.

Totes dues presenten i dirigeixen el programa de la Cadena Ser *Hoy por hoy*, el matinal diari líder d'audiència de la ràdio espanyola amb un total de 3.272.000 oients.⁶

- Finalment, l'últim exemple es l'Àngels Barceló líder de la franja horària nocturna. Igual que les seves companyes, l'Àngels ha compaginat des dels seus inicis la feina de locutora de ràdio amb el de presentadora de televisió, primerament als mitjans de comunicació catalans Catalunya Ràdio i TV3 i posteriorment donant el salt als espanyols com a presentadora d'informatius a Telecinco i locutora del magazine *A vivir que son dos días*.

Finalment, al 2007 va ser escollida per estar al capdavant del programa amb el que ara és líder d'audiència, *Hora25*, un programa diari emès a les nits. Segons l'últim estudi publicat del EGM, el programa lidera la graella nocturna amb un total de 1.249.000 oients, mentre que el seu perseguidor va aconseguir un total de 639.000.

⁶Dades de l'últim informe EGM del primer trimestre 2016.

1.3. Programes femenins

Que als inicis de la ràdio les poques hores de programació coincidissin amb els horaris del àpats, franges en les que eren principalment les dones les que estaven a casa, va ajudar a que es creessin programes dedicats especialment a aquest tipus d'audiències, aquests eren els programes femenins.

Aquest programes tenien principalment com a oients dos tipus de dones: les procedents de famílies benestant, dones cultes i amb un bon nivell econòmic; i les minyones d'aquestes famílies, que tot i no tenir ni el nivell cultural ni l'econòmic que les seves mestresses, feien tots els esforços possibles per intentar imitar-les i diferenciar-se de la resta de dones del servei.

Pel seu tipus de públic objectiu, la finalitat principal d'aquests programes era augmentar els nivells de cultura, donar consells interessants per les dones i sobretot vendre productes a través dels nombrosos anuncis que finançaven els programes.

Charlas para la Mujer va ser el primer d'aquests espais, i no fou precisament una dona la seva directora i presentadora, sinó que qui va dirigir el primer programa femení va ser en Joaquim Arrarás⁷. El programa va començar les seves emissions el 17 de novembre de 1924, es feia un cop per setmana i durava entre deu i vint minuts.

Dos anys més tard, Arrarás va abandonar la ràdio i el programa va ser substituït per l'espai *Sección Literaria Femenina*, aquest sí dirigit i locutat per una dona, la Maria Cinta Balagué, de la que més tard en parlarem.

⁷Locutor de Ràdio Barcelona i periodista i corresponsal a la ciutat del diari conservador *El Debate*.

Cada dimarts i cada divendres, des de les sis de la tarda i durant vint o trenta minuts, depenent de la programació, a *Sección Literaria Femeninaes* llegien les creacions literàries que enviaven les mateixes oients i les de les escriptores més importants de l'època.

Amb un nombre cada cop més elevat de seguidores, aquesta secció aviat va passar a formar part d'un programa més extens, l'espai *Sección Femenina*, que s'emetia dos cops per setmana com el seu antecessor. Es va introduir la secció de *Modas*, elaborada per la *Señorita Pompadour*; la de *Temas Útiles*, on es parlava de coses molt variades, com són l'educació dels fills, receptes de cuina, com s'ha de tenir cura dels malalts, etc., temes escrits per la *Señorita Georgette*; i la de *Ciencia Doméstica* amb la *Señorita Maintenon*. Totes aquestes col·laboradores únicament redactaven els guions que després la Maria Cinta Balagué s'encarregava de llegir.

A part de la introducció de les noves seccions, el programa va introduir un seguit de grans novetats, ja que a les oients se'ls va donar l'oportunitat de sol·licitar els discs que volien escoltar, d'enviar cartes amb peticions per les col·laboradores, i fins i tot de llegir les seves pròpies composicions literàries per antena. Amb totes aquestes novetats, aquest esta considerat com el primer programa *Magazine* de la història radiofònica espanyola i va estar en antena durant quatre anys, fins el febrer de 1929.

Ja als anys trenta i amb el naixement de Radio Associació de Catalunya, es van incrementar els programes dedicats a les dones, que en concret durant aquella dècada eren quatre, *Emissions femenines*, *Diari femení*, *Radiofèmina* i el *Consultori femení de bellesa Eupartol*. D'aquests es troba poca informació, únicament alguns apunts:

El *Consultori femení de bellesa Eupartol* va ser el primer programa amb patrocinador, aquest va ser els Laboratoris Eupartol, i va ser presentat per la Rosalia Rovira durant la guerra, mentre que a la postguerra va passar a ser presentat per la Mercedes Laspra, canviant també de nom i passant a anomenar-se *Consultori femení de donya Montserrat Fortuny*, esdevenint un dels programes més populars.

D'altra banda, *Radiofèmina* va ser el programa amb l'emissió més llarga, ja que va ser emès ininterrompudament fins el 30 de juny de 1987. Com a particularitat d'aquest programa, podem dir que es va emetre indistintament per les dues emissores catalanes de l'època, per Ràdio Barcelona i per Ràdio Associació de Catalunya.

Capítol 2: Les veus femenines de la ràdio

2.1. Qui va ser? Les veus més importants de la ràdio a Catalunya

2.1.1. Maria Sabaté

La Maria Sabaté era una jove barcelonina de vint-i-dos anys quan va entrar a treballar a Ràdio Barcelona com a secretària de direcció, l'1 de desembre de 1924, tot just quan feia quinze dies de la primera emissió de la ràdio. Aquest fet, fa que durant uns anys s'hagi cregut que ella fos la primera locutora de ràdio, però més endavant veurem que la veritable història no va ser així.

Com les dones que en aquella època començaven a treballar en aquest mitjà, la Maria provenia d'una família benestant, la qual cosa va permetre que es matriculés a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona⁸ on va aprendre anglès, francès i correspondència.

Va començar la seva carrera a la ràdio per mitjà de l'Institut, que li va aconseguir un lloc de secretària a l'Associació Nacional de Radiodifusió, l'entitat creadora de Ràdio Barcelona. La feina que va desenvolupar a l'Associació, abans d'entrar a la mateixa ràdio, era la de passar a net les actes de les reunions dels accionistes i la de transmetre les còpies als interessats.

Un cop a Ràdio Barcelona, a part de la seva feina com a secretària, va actuar com a *enunciadora*, càrrec que se li atribuïa als que llegien publicitat, però que no eren considerats locutors. Aquest és el motiu

⁸ Institució de culte per a noies joves barcelonines de l'època on rebien la formació necessària per tal d'allunyar-les de l'analfabetisme i de procura'ls-hi una feina ben remunerada.

pel que no es pot considerar que la Maria Sabaté fons la primera locutora, ja que únicament va tenir el paper d'*enunciadora*.

La seva aventura al mitjà va durar cinc anys, fins que per motius personals es va acomiadar i va es apartar totalment de l'entorn radiofònic. No va ser fins la celebració del cinquantenari de Ràdio Barcelona que Sabaté va tornar a aparèixer per demanar el títol de "Locutora Honoraria de la radio", petició en la que s'especifica que Maria Sabaté va parlar per la ràdio quan s'estaven fent proves de l'emissora a l'Hotel Colón i que va tornar a sortir per antena per substituir a la locutora Carmen de Eulate, en posar-se aquesta malalta, el dia de l'emissió de *La Fiesta de la Raza*, una celebració molt important en aquells anys.

2.1.2. Maria Cinta Balaguer

La Maria Cinta Balaguer era funcionària⁹ a l'Ajuntament de Barcelona quan va entrar a Ràdio Barcelona, com a col·laboradora externa, l'any 1926. En aquell any la Maria Cinta tenia vint-i-sis anys i, com a curiositat, podem dir que mai va utilitzar el seu veritable nom, sinó que va adoptar el pseudònim de *Salus* per donar vida a la *Sección Literaria Femenina*. En aquest espai dedicat a la dona culta, s'encarregava de posar veu a la majoria de les seccions, a llegir els textos que enviaven les mateixes oients i a interpretar les composicions literàries de distingides escriptores de l'època.

El programa, que inicialment es radiava dos cops per setmana, aviat va passar a formar part d'un nou espai de tarda dedicat a les dones, aquest nou programa es va anomenar *Sección Femenina*. En ell es van introduir nous continguts, com la secció de *modas*, la de *temas*

⁹Va ser la primera dona que va aconseguir ser funcionaria, la seva carrera a l'Ajuntament de Barcelona va iniciar-se al 1917 i va finalitzar amb la seva jubilació.

útiles i la de *Ciencia doméstica con la Señorita Maintenon del Instituto de Cultura de la Mujer*. Per dur a terme aquestes seccions es van incorporar noves a col·laboradores, que redactaven els guions per tal de que la Maria Cinta, que era la presentadora i la que portava el pes del programa, els narres per antena.

Al 1927 va abandonar el seu pseudònim i es va iniciar com articulista en revistes especialitzades en el món radiofònic.

Maria Cinta Balagué va ser una de les dones més importants a la ràdio, no només pel fet de ser la primera locutora de ràdio, sinó per ser la creadora del que avui dia coneixem com magazine, un format de programa àgil, on hi ha diverses seccions i col·laboradores que parlen de temes femenins.

2.1.3. Maria del Carme Nicolau

Als anys trenta, la ràdio ja s'havia convertit en un veritable mitjà de comunicació, va ser llavor quan van aparèixer la Maria del Carme Nicolau, la primera i única dona periodista que en aquells anys treballava a les emissores de ràdio de Catalunya i que va arribar a dirigir un programa informatiu abans de la guerra.

Va iniciar la seva carrera radiofònica com a auxiliar al programa *La palabra*, un programa informatiu en el que poc temps després va acabar exercint el paper de redactora i locutora del programa¹⁰. Gràcies al gran pes que tenia dins el programa *La Palabra*, va poder introduir l'espai dedicat a les dones, *Radiofémina*, espai al que hem fet referència anteriorment.

¹⁰ Fet extraordinari, ja que en aquella època hi havia locutors, que només locutaven i no escrivien; i periodistes, que escrivien les notícies però no les locutaven. Maria Carme Nicolau feia les dues coses.

Nicolau compaginava la seva feina a la ràdio amb altres tasques informatives i amb les seves col·laboracions en diversos mitjans de premsa escrita. Fins que a causa de la guerra es va veure obligada a l'exili per la seva militància a l'Estat Català i el seu ideal feminista.

Anys després va tornar a Catalunya i al 1947 va ser readmesa a Ràdio Barcelona per dur a terme feines administratives i algunes vinculades amb la redacció de guions i de publicitat. Tanmateix, però, no va poder estar mai més davant el micròfon.

2.1.4. Rosalia Rovira

Al 1931 va iniciar les seves emissions a Barcelona Ràdio Associació de Catalunya, i ho va fer de la mà d'una dona, la veu de la Rosalia Rovira va ser la primera que es va sentir en antena.

Rovira va debutar al mitjà quan tenia trenta-un anys i va entrar fent-se càrrec de la *Sección Infantil de cada tarde*. Poc després, també va començar a encarregar-se del programa matinal, que era dirigit a les radiooients femenines.

Consultori femení de bellesa de Ràdio Associació, va ser un altre dels programes presentats per Rosalia, i cal destacar aquest espai, perquè, com s'ha explicat a apartats anteriors, va ser el primer programa femení de Ràdio Associació que va incorporar un patrocinador.

Al 1939, la Rosalia estava dins l'emissora quan els soldats franquistes van entrar, la van detenir i la van portar a la presó, on va passar tres mesos. Posteriorment, quan va ser alliberada, va tornar a la ràdio, aquest cop a Radio España de Barcelona¹¹, on va fer les tasques de

¹¹Nom que va rebre Ràdio Associació de Catalunya quan les autoritats franquistes van entrar a l'emissora.

tècnic de so. Als pocs dies va ser acomiadada per seguir els seus ideals catalanistes i negar-se a parlar en castellà.

2.1.5. Mercedes Laspra

Encarregada de substituir a la Rosalia Rovira com a primer locutora, la Mercedes Laspra va entrar a la ràdio l'any 1939, quan aquesta s'havia masculinitzat i els militars eren els que la controlaven. Molt probablement va ser ella la darrera locutora en parlar en català per la ràdio, fet que es disputa amb Rosalia Rovira.

Poc després d'entrar a la ràdio, se li va encarregar fer-se càrrec del mític consultori femení de la ràdio de postguerra: *El consultorio de doña Montserrat Fortuny*, dintre del magazine *Radio Fémima*.

Laspra va ser l'encarregada de confeccionar diàriament el magazine *Radio Fémima* durant més de quaranta anys, fins al 1980, any de la seva jubilació.

Durant tots els anys que va durar la seva carrera, a part d'encarregar-se del programa dirigit a les dones, va enunciar programes i va presentar i acomiadar les emissions de teatre radiofònic.

2.2. Locutors de les ràdios comarcals

2.2.1. Locutors barcelonines

El 8 de desembre de 1932 es va aprovar el decret que permetia que la *Direcció General de Telecomunicacions* pogués autoritzar la instal·lació d'estacions de ràdio de petita potència i de caràcter local. Terrassa va ser la primera ciutat en acollir-se i en obrir Ràdio Terrassa que al maig de 1933 va començar les seves primeres emissions.

En aquells estudis van començar a treballar dos locutors i l'Antònia Boada com a locutora. Els primer anys d'emissió els locutors es dedicaven principalment a presentar discos de música fins que, als voltats de l'any 1936, es va començar a emetre el programa *Antena, diari parlat de Ràdio Terrassa*, en el que hi participaven dues noies: Boada, que era la locutora i la que s'encarregava de fer els reportatges femenins; i la Fina Estivil, una col·laboradora que s'encarregava de la secció de cinema.

Amb l'inici de la guerra, els companys de l'Antònia començaren a marxar cap al front i va ser ella la que va haver de fer-se càrrec de totes les emissions de Ràdio Terrassa i de l'administració de la mateixa.

Amb la finalització del conflicte, l'emissora va canviar el seu nom pel de *Radio España de Tarrassa* i l'Antònia va poder seguir exercint de primera locutora fins a la seva jubilació.

Sabadell també va ser una de les ciutats que van apuntar-se a tenir la seva estació de ràdio pròpia en obrir Ràdio Sabadell. El cas d'aquesta ciutat és diferent en relació a la resta, ja que en la resta

d'emissores les seves locutores eren noies procedents de famílies benestant i amb un alt nivell cultural, i per contra, les primeres locutores de Sabadell van ser dues noies procedents d'una família obrera vinculada al sector tèxtil.

Una d'aquestes locutores va ser la Mercè Sorribas, a la que els directius de l'emissora van anar a buscar a l'escola i que amb tretze anys era la locutora més jove de tot l'Estat.

Tot i la seva curta edat, la seva feina a la ràdio era la mateixa que la de les locutores professionals, llegia publicitat, radiava música i s'encarregava dels programes de discos dedicats, un dels formats d'emissió amb més oients.

Sorribas va treballar a Ràdio Sabadell fins el 1939, fins que les tropes franquistes van ocupar-se de la ràdio, la qual va passar a dir-se *Radio Nacional de España a Sabadell*. Segurament la curta edat de la locutora, 19 anys, va evitar que fos detinguda i que estigués al seu lloc fins que li van trobar substituïda: l'Anna Maria Pons, que arribaria a ser la gran locutora de Sabadell durant la postguerra.

La Pepa Figueras va ser l'altra locutora contractada per Ràdio Sabadell als seus inicis i la seva feina era la de ser la segona locutora i combinar-se la feina amb la Mercè. La Pepa va estar desenvolupant aquesta feina fins el 1937, quan després d'haver-se casat i de tenir una filla va canviar la ràdio per una altra feina més ben pagada.

2.2.2. Locutores gironines

Ràdio Girona va començar les seves emissions al desembre de 1933 i ja ho va fer amb una dona com a locutora, la Francina Boris.

La Francina encara anava a l'escola quan Ràdio Associació de Catalunya va decidir obrir l'emissora gironina i van començar les proves de selecció dels nous locutors. Aquestes es van dur a terme entre les alumnes de les diverses escoles de la ciutat, entre les que es trobava la Francina, una de les que millor llegendien. Un cop va ser seleccionada entre totes les candidates, va haver de passar una prova de cultura i una altra de francès, proves que va superar amb èxit davant d'un tribunal d'importants gironins.

La Paquita, com se la coneixia a Ràdio Girona, va estar a l'emissora tot just un any, on sobretot va presentar programes musicals i algunes conferències, fins que a finals de 1934 va rebre l'oferta d'anar a la seu central de Barcelona per formar parella amb en Teodor Garriga. La Francina va acceptar l'oferta.

Quan Boris va marxar a Barcelona, la Maria Lluïsa Figa va entrar a substituir-la i a fer parella amb el locutor que havia estat company de la Francina, en Jacint Tinet Carreras. Els dos van presentar actuacions de tota mena, música, concursos i tot tipus de programes, fins i tot durant la guerra, fins que en Tinet va haver de marxar al front, on va morir, i la Maria Lluïsa es va quedar sola a l'estudi com a única locutora fins a finals de 1938 quan va deixar la ràdio per sempre.

Durant els darrers mesos de conflicte i fins que l'emissora va ser ocupada pels franquistes, la Maria Torsa, una locutora lleidatana, va ser qui es va fer càrrec de l'emissora. D'ella en parlarem més endavant.

Amb l'ocupació dels militars i com va ocórrer a la resta d'emissores, Ràdio Girona va passar a anomenar-se *Radio España de Gerona* i va ser gestionada per en Joan Viñas, secretari de Propaganda del règim. Ell va fer de locutor i va contractar com a locutora a l'Amàlia Reixach, una persona del seu cercle més íntim.

L'Amàlia va néixer a Girona, però als set anys els seus pares la van enviar a Berlín a treballar a l'hotel d'un oncle, on només es parlava en castellà, fins que va esclatar la Segona Guerra Mundial i va decidir tornar. Un cop a casa, va acceptar l'oferta de Viñas i va passar a convertir-se en la primera locutora de *Radio España Gerona*.

Al 1942, dos anys després del seu inici, l'Amàlia Reixach va deixar la ràdio per marxar a treballar a l'ambaixada alemanya de Madrid, és llavors quan la Francina Boris va torna als micròfons de la ràdio gironina. Allà va organitzar actes socials i programes culturals i molt aviat s'atreví a començar a introduir el català, convertint-se en la primera locutora que va començar a fer-ho. Als vuitanta-set anys, encara seguia a Ràdio Girona fent un programa de sardanes.

2.2.3. Locutores tarragonines

No va ser fins el 1935, dos anys després de la seva fundació, quan Ràdio Tarragona va tenir la seva primera locutora, aquesta va ser la Montserrat Parés. Era una noia procedent d'una família benestant que en descobrir la ràdio, després d'una visita amb unes companyes de l'escola, s'interessà i demanà per fer unes proves. Amb les proves superades, la Montserrat va començar a la ràdio per les tardes, on sota la tutela d'en Josep Maria Tarrasa, l'artífex de Ràdio Tarragona, feia lectures literàries, teatre radiofònic i selecció de discos.

Després de tres anys com a locutora i amb l'inici de la guerra, la Montserrat va haver de deixar la seva estimada feina de locutora per marxar al poble a refugiar-se.

Durant els darrers mesos de guerra, l'emissora va haver de tancar i no va tornar a obrir fins que aquesta acabés, fent-ho amb el nom de Radio Tarragona de las FET i las JONS. En Josep Maria Tarrasa es va

mantenir com a locutor i màxim responsable i va ser ell que va incorporar a l'Amàlia Santromà. El pas de la nova locutora pel mitjà va ser breu però intens, ja que un any després d'haver arribat a la ràdio va deixar-la per la gelosia del seu promès, el cònsol honorari d'Itàlia, amb qui finalment es casà.

2.2.4. Locutores lleidatanes

El 12 de gener de 1934, Ràdio Lleida va iniciar oficialment les seves emissions i ho va fer ja amb un programa locutat per una dona, per la Maria Tersa.

La Maria Tersa va estar de locutora a Ràdio Lleida fins al 1938, quan es va veure obligada a marxar de Lleida amb la seva família pels nombrosos bombardeigs que patia la ciutat. Durant tota la guerra la família Tersa va anar voltant per Catalunya fins que van arribar a Girona, on va establir-se fins el final de la guerra.

A Girona la Maria va començar a treballar com a locutora a Ràdio Girona i ella i la seva família van començar a viure al pis on era instal·lada la ràdio. Tot va anar bé, la Maria es dedicava a llegir notícies, posar discos i llegir poesia, fins que els soldats franquistes entraren a la ràdio i trobaren vivint allà a tota la família. Aquell fet va fer que els Tersa haguessin de tornar a Lleida i que la Maria deixés definitivament el món de la ràdio.

Amb l'entrada de les tropes franquistes, l'emissora va passar a anomenar-se Radio Lérida i la Mercedes Gumbau es va convertir en la seva locutora. Dos anys després, per motius personals va deixar la ràdio.

Conclusions

Amb l'inici de la recerca duta a terme ja es va començar a intuir la resposta a la primera pregunta que em plantejava a l'inici d'aquests Treball Final de Grau, *"Com van començar les dones en aquest mitjà i perquè?"*. Posteriorment, amb la recopilació de la informació i l'anàlisi d'aquesta, el qual es recull en aquesta tesi, crec que la pregunta queda totalment resposta. Les dones van començar a la ràdio perquè se les va anar a buscar, i principalment va ser per tres motius:

- Per complaure el públic femení, que era el majoritari a l'inici de les emissions.
- Per donar a les informacions i als programes emesos un toc de caliu, ja que la veu de les dones era més dolça i fina.
- I perquè el model radiofònic català es copiava dels models europeus i dels Estats Units i aquests ja tenien dones fent de locutores a les seves ràdios.

La resposta a la segona pregunta que es plantejava al començament, *"Com era i com és en l'actualitat la vida de la dona en un mitjà que, mínim vist des de fora, sembla majoritàriament masculí?"* també es pot trobar entre aquestes pàgines. Hem descobert com la vida de la dona a la ràdio ha anat canviant i ha sigut diferent en les diverses etapes de la història espanyola i catalana. Hem comprovat com als inicis les dones, a diferència d'altres sectors, eren tractades com els homes i per tant regnava la igualtat, tant en categoria com en sou. Anys després, amb l'arribada de la guerra el seu paper va intensificar-se, fent-se, en molts casos, completament amb les regnes del mitjà. Tot fins que el franquisme les va deixar relegades a un segon pla, impedit la seva evolució fins al final d'aquest.

Actualment, les emissores de ràdio estan ocupades per un gran nombre de dones, les quals han arribat a ocupar qualsevol dels llocs de treball que en aquestes trobem. La igualtat amb els homes ha tornat a ser tal, que hem pogut comprovar com els programes líders d'audiències en diferents franges horàries eren dirigits i presentats per fèmines.

En la formulació d'aquesta darrera pregunta fèiem l'afirmació que "el mitjà sembla majoritàriament masculí" i aquesta és una hipòtesi i un punt de vista que ara, amb la feina de recerca feta i amb el treball redactat, cal modificar. Ens hem pogut adonar que no solament aquest mitjà no és majoritàriament masculí, sinó que en moltes ocasions i en moltes emissores, les dones són majoria.

A part de donar resposta a les dues premisses formulades a l'inici, s'han donat a conèixer aquelles pioneres més importats que des del començament han posat veu a diversos programes i a les que van ajudar a posar els fonaments de la radiodifusió local i comarcal.

Possiblement el que més m'ha sorprès de la realització del treball, ha sigut el fet d'adonar-me de la gran importància que va tenir el paper femení en aquest mitjà i com durant una determinada època van ser elles les que van tenir cura de que tot seguís endavant i de no acabar tancant, i per tant perdent, aquell lloc on tantes hores havien passat i que tants bons moments d'entreteniment havia donat als oients.

Abans d'iniciar aquest estudi creia que el paper de les dones havia estat el mateix que en altres mitjans o en altres sectors, que havien tingut uns inicis complicats i plens de desigualtats. Descobrir que la meva idea primerenca era incorrecte ha estat totalment una sorpresa, una molt grata sorpresa.

La metodologia inicial s'ha pogut complir gairebé per complet.

- Pel que fa als llibres que es volien consultar s'han pogut emprar tots. El llibre de Teodor Garriga, que en un principi el vaig descartar per la dificultat de localitzar-lo al estar descatalogat, ha sigut la incorporació d'última hora, ja que finalment l'he pogut sumar a la bibliografia gràcies a Ràdio Associació de Catalunya que m'ha fet arribar un exemplar.

- Els recursos que més han fallat i en part pels que estic decebuda, són les entrevistes. De totes les que tenia previstes fer només he pogut dur a terme la de la Sílvia Espinosa, que en part era la més important pel meu treball, ja que parlant amb ella vaig poder aclarir i perfilar alguns aspectes que em feien dubtar.

Pel que fa a la resta, la resposta de Catalunya Ràdio acceptant la meva entrevista a la Mònica Terribas va arribar tard i tot i enviar les preguntes quan me les van demanar, la darrera setmana del treball, a l'entrega d'aquest encara no havia obtingut resposta. Pel que fa als professors de la Universitat Autònoma de Barcelona, cap d'ells ha respòs la meva proposta.

- La visita a Ràdio Associació de Catalunya tampoc s'ha pogut dur a terme, però la col·laboració al treball s'ha pogut dur a terme gràcies a la cessió del llibre de Teodor Garriga.

Realment estic molt satisfeta amb el treball que he dut a terme. La història que hi ha darrera d'aquestes dones és molt més interessant del que imaginava. Un cop comences a tirar del fil radiofònic costa haver de limitar-te, ja que amb la realització de la tesi he descobert i he après moltes més coses que la història de la dona al mitjà radiofònic.

Bibliografia i webgrafia

Garriga, Teodor (1998). *La meva vida i Ràdio Associació de Catalunya* (1ª edició, 230 pàgines.). Barcelona: Edicions Proa, S.A.

Espinosa, Sílvia (2014). *Dones de ràdio. Les primeres locutores de Catalunya* (1ª edició, 164pàgines.) Barcelona: Albertí Editor S.L.

Franquet i Calvet, Rosa (1986). *Història de la Radiodifusió a Catalunya. Del naixement al franquisme* (1ª edició, 240 pàgines.) Barcelona: Edicions 62.

Franquet i Calvet, Rosa (2001). *Història de la ràdio a Catalunya al Segle XX. De la ràdio de galena a la ràdio digital* (1ª edició, 376 pàgines) Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Espinosa, Sílvia (2008). *Les locutores de ràdio a Catalunya 1924-1939*. [Tesi doctoral en línia] [Data de consulta: abril-juny 2016] [Enllaç](#)

Gil, Fátima; Gómez, Salvador (2010). *Al oído de las mujeres españolas. Las emisiones femeninas de Radio Nacional de España durante el primer franquismo* (1937 – 1959) [Estudi en línia] [Data de consulta: maig-juny 2016] [Enllaç](#)

Fernández Martín, María(2009). *Historia y evolución de la comunicación*. [Article en línia] Maria'sblog. [Data de consulta: 24 abril 2016] [Enllaç](#)

Vázquez Pitarch, Judith (2013). *La Repressió de la dona al Franquisme*. [Treball en línia] Treball de recerca. [Data de consulta: 1 maig 2016] [Enllaç](#)

Tur, Clara; Pomés, Maria (2008). *El model de dona del Franquisme*. [Treball en línia] Treball de recerca. [Data de consulta: 1 maig 2016] [Enllaç](#)

Col·legi de periodistes de Catalunya (2014). *La col·legiada Sílvia Espinosa presenta a Lleida el llibre "Dones de ràdio"* [Article en línia] [Data de consulta: 7 juny 2016] [Enllaç](#)

Onda Verde, Radio Comunitaria (2012). *Historia de la radio: Papel de la mujer en la radio*. [Programa radiofònic en línia] [Data de consulta: 20 abril 2016] [Enllaç](#)

Marteles, Elvira (2006). *Notas sobre la historia de las mujeres en la radio española*. [Article en línia] Escritoras españolas del siglo XX (Arbor revistas, vol.II) [Data de consulta: maig-juny 2016] [Enllaç](#)

Claudio (2014). *Historia de los medios de comunicación, la radio, el cine i la televisión*. [Article en línia] Historia y biografies [Data de consulta: 24 abril 2016] [Enllaç](#)

Castellví, Albert (desembre 2015). *RAC1 tanca l'any per sobre dels 800.000 oients de mitjana i Catalunya Ràdio, amb 617.000*. [Article en línia] Diari Ara. [Data de consulta: 5 juny 2016] [Enllaç](#)

Castellví, Albert (desembre 2015). *RAC1 consolida el lideratge en un EGM de rècords per a la ràdio en català*. [Article en línia] Diari Ara. [Data de consulta: 5 juny 2016] [Enllaç](#)

El Periódico (juliol 2013). *Terribas dirigirá "El matí de Catalunya Ràdio"*. [Article en línia] El Periódico. [Data de consulta: 5 juny 2016] [Enllaç](#)

ARA (juliol 2013). *Mònica Terribas dirigirà "El matí de Catalunya Ràdio"* [Article en línia] Diari ARA. [Data de consulta: 5 juny 2016] [Enllaç](#)

Diversos autors (maig 2015). *Mònica Terribas i Sala*. [Biografia en línia] Gran enciclopèdia catalana. [Data de consulta: 5 juny 2016] [Enllaç](#)

ARA (agost 2012). *L'ARA incorpora la periodista Mònica Terribas com a consellera delegada i editora*. [Article en línia] Diari ARA. [Data de consulta: 5 juny 2016] [Enllaç](#)

Cinco Días (juny 2012). *Pepa Bueno y Gemma Nierga presentaran el "Hoy por Hoy" de la SER*. [Article en línia] Diari Cinco Días. [Data de consulta: 7 juny 2016] [Enllaç](#)

Forcada, Daniel (abril 2016). *La SER, COPE y Onda Cero lideran el podio radiofónico en España*. [Article en línia] El Confidencial. [Data de consulta: 7 juny 2016] [Enllaç](#)

Afuera, Ángeles (gener 2012). *"Hora 25" cumple 40 años*. [Article en línia] Cadena Ser. [Data de consulta: 7 juny 2016] [Enllaç](#)

Gómez, Rosario (gener 2008). *La nueva "Hora 25"*. [Article en línia] El País. [Data de consulta: 7 juny 2016] [Enllaç](#)

El país.com (novembre 2007). *Àngels Barceló, nueva directora de "Hora 25"*. [Article en línia] El País. [Data de consulta: 7 juny 2016] [Enllaç](#)

Diversos autors (abril 2016) *Informa EGM audiències radiofòniques* [Informe en línia] PrisaBS [Data de consulta: juny 2016] [Enllaç](#)

Ràdio Associació de Catalunya. [Data de consulta: maig-juny 2016] [Enllaç](#)

Associació de dones periodistes de Catalunya. [Data de consulta: maig-juny 2016] [Enllaç](#)

Viquipèdia. [Data de consulta: març-juny 2016] [Enllaç](#)

RAC1. [Data de consulta: juny 2016] [Enllaç](#)

Catalunya Ràdio. [Data de consulta: juny 2016] [Enllaç](#)

Cadena Ser. [Data de consulta: juny 2016] [Enllaç](#)

Annexos

Annex 1: Presentació de la persona entrevistada

Sílvia Espinosa Mirabet

La Sílvia Espinosa, autora del llibre Dones de ràdio, va néixer a Terrassa, ciutat on va començar la seva història amb el mitjà radiofònic.

Abans de començar els seus estudis va entrar a treballar a Ègara Ràdio, la primer emissora que va haver a la seva ciutat, i aquella feina la va enamorar tant que va decidir encaminar els seus estudis cap aquesta vessant. Així es va llicenciar en periodisme i en acabar la carrera va començar a fer pràctiques a Ràdio Barcelona, on més tard van acabar contractant-la.

La seva etapa professional a la ràdio no es va quedar a Ràdio Barcelona, ja que va marxar de la capital per iniciar una nova etapa professional, aquesta a la Cadena Ser a Lleida. La Sílvia compaginava la seva feina de locutora a Lleida amb el seu doctorat en Comunicació Audiovisual i Publicitat i va ser quan va finalitzar els estudis coincidint amb l'inici de la seva Tesi Doctoral, un company de la Cadena Ser va oferir-li el contacte de Maria Tersa, la primera locutora lleidatana.

La Sílvia va engrescar-se a trucar-la i la curta conversa que van tenir, va ser el moment desencadenant de tots els seus estudis sobre les dones a la ràdio, ja que en conèixer la història de Maria Tersa de primera mà, va decidir treure a la llum el gran paper femení en el mitjà radiofònic, un paper que havia quedat oblidat per la resta d'estudiants i historiadors d'aquest mitjà.

Aquesta va ser la temàtica de la seva Tesi Doctora, que dirigida per Armand Balsebre, catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona i expert coneixedor del mitjà radiofònic, va donar-li la oportunitat de conèixer històries desconegudes fins llavors i plasmar-les en diversos articles acadèmics i en el llibre *Dones de ràdio*.

Un temps més tard, la Sílvia va decidir deixar la ràdio, que ja compaginava amb la seva feina com a docent a la Universitat Autònoma de Barcelona, i dedicar-se per complet a l'educació. Actualment imparteix docència sobre *ràdio, gèneres o fonaments* al grau de Publicitat i Relacions Públiques i al màster de Comunicació Cultural de la Universitat de Girona.

Annex 2: Entrevista realitzada

Entrevista a Silvia Espinosa-Miravet

1. Entre tots els mitjans de comunicació que hi ha, perquè vas escollir la ràdio?

Perquè abans de començar a estudiar periodisme vaig entrar a treballar a una ràdio que hi havia a Terrassa, que era il·legal, i es deia Ègara Ràdio. Llavors vaig començar la carrera i quan vaig acabar-la vaig entrar a fer pràctiques a Ràdio Barcelona i em van contractar quan se'm van acabar les pràctiques. Tot i això la meua carrera professional també ha estat vinculada a la televisió, però la ràdio sempre m'ha agradat molt més.

2. Perquè vas passar de dedicar-te professionalment a la ràdio a donar classes a la universitat?

Perquè compaginava la feina a Ràdio Barcelona amb la feina com a docent a la Universitat Autònoma de Barcelona i em van oferir fer més hores a la universitat, llavors m'era molt difícil compaginar les dues coses. Vaig haver de decidir i per diferents motius vaig decidir vincular-me amb l'Autònoma i a la docència.

3. Vas tancar definitivament la porta a la ràdio?

Mai es pot dir definitivament. Ara em dedico a la universitat, però si em ve una ràdio i em fa una oferta interessant, doncs evidentment que m'ho plantejaré, perquè a mi la ràdio m'encanta.

4. Com va sorgir la idea d'estudiar tan a fons el paper de les dones al món radiofònic?

Em va sorgir perquè quan vaig acabar el doctorat, havia de fer la tesi i per aquesta, era un tema que m'interessava. Paral·lelament a això, jo estava treballant a la Cadena Ser a Lleida i estan allà de periodista vam celebrar l'aniversari de Ràdio Lleida, en aquell moment va venir un col·laborador de la ràdio i em va demanar si coneixia a la primera locutora de Lleida. Em va sobtar perquè estàvem parlant dels anys 30 i vaig preguntar-li si aquella dona era viva encara. Em va respondre que sí i em va donar el telèfon. Vaig trucar a una senyora que es deia Maria Tersa que ens va deixar fa només set o vuit mesos amb 103 anys. Ella va ser el desencadenant de totes les meves recerques de la història de la ràdio.

Parlant amb ella i veient que moltes de les publicacions que hi havia més recents no parlaven mai d'ella, vaig veure que potser hi havia una nova via per estudiar la història de la ràdio. Fins el moment la història de la ràdio s'explicava en base als homes i no a les dones, a partir d'aquí vaig començar a estirar un fil que va acabar donant forma a la meva tesi doctoral.

5. Llavors podem dir que a diferència d'altres sectors o mitjans en els quals les dones van tenir un camí complicat per arribar, a la ràdio les dones van estar gairebé des del principi.

Si, perquè la ràdio comença al nostra país als anys 20 i en aquella ràdio, que a Barcelona hi havies dues emissores, ja hi treballaven dones. En aquest cas, treballaven moltes dones a l'administració de la ràdio, la secretaria general, les taquígrafes, les manògrafes, les telefonistes, les traductores... tot eren dones fent aquestes

feines fins els anys 20 que es van començar a plantejar el tenir dones fent de locutores també. A altres països ja hi havia dones locutores en aquell temps.

6. Al llibre expliques la història de les dones a la ràdio catalana, però a Espanya va passar el mateix?

A Espanya passa lo mateix. No he estudiat a fons les emissores espanyoles però sí que tinc molta informació de totes les emissores que funcionaven als anys 30 a Espanya i la majoria tenien locutors i locutores, hi havia algunes també que només tenien locutors i altres que només tenien locutores.

7. Els homes i les dones tenien el mateix sou?

Els homes i les dones per fer la mateixa feina tenien el mateix sou. Treballar a la ràdio era una feina nova, la feina que feien els locutors era una feina nova i no era gaire important perquè l'únic que feien era enganxar continguts. Si hi havia una conferència eren presentadors del conferenciant, eren presentadors d'una cançó, presentadors del disc, presentadors de publicitat... no era com ara sinó que només es dedicaven a presentar, una feina que era bàsica i imprescindible, però no era altament qualificada.

La diferència del sou anava en funció de la categoria laboral en la que estaven inscrits. Els primers locutors o primeres locutores guanyaven més diners, tenien millor horari de feina, tenien locutor substituït, etc. Si erets locutor o locutora substituït, estaves aprenent. Si que és veritat que per molts homes, aquesta feina era un complement de la seva feina, és a dir, hi havia molts locutors que no treballaven només a la ràdio, sinó que a més a més eren militars de professió, o mestres, o tenien negoci propi, per tots aquests el sou de la ràdio era un complement. En el cas de les dones, elles només eren locutores de ràdio, jo no he trobat

cap locutora de ràdio que tingués una altra feina en paral·lel. Per tant, si sumes els dos sous dels homes tenien més sou que elles, però comparant només el que cobraven de la ràdio, era el mateix.

8. Durant la guerra les dones van ser apartades, has investigat si això va passar només a Catalunya? o a la resta d'Espanya també?

De fet, durant la guerra no les aparten, les dones treballen a la ràdio i hi ha moltes emissores de ràdio que continuen funcionant gràcies a elles, perquè els homes durant la guerra van marxar al front. És després de la guerra, un cop els franquistes guanyen la guerra, el que passa és que treuen a tothom de les emissores, perquè ciutat que ocupaven, ciutat que s'ocupaven de la ràdio, llavors treuen a la gent que hi ha treballant i el que fan es posar-hi a la gent que porten ells de propaganda i el servei de propaganda de Franco era molt important i estava format tot per homes. Les emissores es masculinitzen per això. Ideològicament, el franquisme també fa que les dones quedin a un segon paper a tots els estaments socials, i a la ràdio aquest segon paper de les dones fa que les que havien sigut locutores principals dels seus programes passen a ser només locutores de programes femenins, programes que són els que tenen més audiència a la ràdio franquista.

9. També va haver dones a les que van rebaixar treient-les de locutores i passant-les a les feines tècniques...

Això va ser durant una època perquè era com un càstig que rebien moltes vegades, era com degradar-la. Una locutora era una persona que parlava, per tant tenia un cert glamour, i passar-la a tècnic, que no parlava i que estava allà amagada era treure-li galons. Això va ser entre el canvi de règim.

10. Hi havia programes específics i dedicats als homes?

No. Abans de la guerra, els programes per dones eren la franja horària femenina, i no hi havia programes específics per homes, hi havia la programació general, que era bàsicament musical, amb algunes xerrades, conferències, programes específics, que eren per tots el públics i llavors els programes específics per dones.

Després de la guerra passa el mateix, el que potser era més específic per homes, tant abans com després de la guerra, eren les retransmissions esportives, de futbol, d'hoquei, de toros, de boxa, curses ciclistes, això segurament tindria un públic més masculí que femení, però igual que hi havia la femenina, la franja horària masculina no es donava.

També hi havia una franja horària dedicada als nens, on llegien contes també. Aquesta franja la portaven tant locutors com locutores, això abans de la guerra.

11. De totes les dones que has tingut l'oportunitat d'estudiar, quina destacaries i per què?

Al llibre en parlo molt i en destaco a la Maria Tersa pel fet d'haver viscut a dintre d'una emissora de ràdio com a refugiada de guerra i perquè va començar a les emissions de Ràdio Lleida i va acabar a les emissions de Ràdio Girona. Ella estava vivint dintre la ràdio quan aquesta va ser ocupada pels soldats franquistes i clar la seva vida em sembla una pel·lícula.

Una altra que destacaria, des del punt de vista de les aportacions, és el cas de la Maria Cinta Balaguer que va ser la primera locutora de ràdio d'Espanya, va ser la creadora del magazine com a format radiofònic, el va fer dintre de la franja horària dedicada a les dones i el primer de tots els que va fer va ser amb contingut

literari. Això és una cosa que m'agrada destacar quan faig conferències perquè sembla que les dones només sabien parlar de cuidar nens i no es veritat, les primeres dones que treballen a la ràdio eren persones ultracultes i per tant era normal que parlessin de temes cultes. Clar, estem parlant d'un entorn social amb més d'un 60% d'analfabetisme, per tant que una dona sabés llegir, escriure i parles uns quants idiomes i a més a més tingués nocions de música, estem parlant d'una dona d'alta cultura, per tant no es posaria a parlar de com criar nens, entre d'altres coses perquè segurament elles tenien criades a casa que ho feien. Elles es culturitzaven llegint molt i escoltant música clàssica.

La Maria Cinta Balaguer va ser una propulsora de molts dels formats i moltes de les maneres de fer ràdio, però ella mai va ser conscient, perquè ella era una col·laboradora de la ràdio, de fet la seva feina era funcionaria de l'ajuntament de Barcelona, per tant no era una persona ben bé de plantilla.

La Maria Carme Nicolau, que era periodista i de fet ella a Barcelona i una altra a Madrid, que era la Josefina Carabias eren les dues locutores i eren periodistes totes dues d'un programa informatiu en el que elles prenién decisions ja abans de la guerra. Amb la guerra els informatius desapareixen i de fet totes dues s'han d'exiliar i tornen al cap de moltíssims anys.

12. Com resumiries el pas de les dones per aquest mitjà?

Les dones ja apareixen molt al començament de l'invent de la ràdio, entren a la ràdio per motius diferents però sobretot per donar-li una sonoritat diferent, els directius de la ràdio tenen la suficient capacitat per adonar-se'n que allò no és una cosa residual, sinó que el fet que hi hagin dones millora la ràdio, les dones a més a més contribueixen a crear formats nous de la

ràdio, per tant això és molt important. A partir d'aquí comença una evolució, que la guerra ho estronca, i després de la guerra les dones queden relegades a un segon pla. En aquest segon pla, en el cas de les dones és molt important perquè són els consultoris femenins que han perdurat molt, hi havia emissores que als anys 80 encara en feien. O sigui, que realment les dones sempre han tingut un pes molt important.

13. I quin pes tenen actualment?

Jo crec que és altíssim, fa dos anys van fer una jornada que es deia "dones i ràdio al segle XXI", en aquesta jornada vam convidar a realitzadores, periodistes, productores, tècniques de so, directores... i hi havia un munt de dones fent qualsevol ofici dins la ràdio. En el terreny on hi ha menys dones treballant és en l'àmbit directiu. De fet, ara mateix els programes líders d'audiències els estan liderant dones.

- **Llavors potser abans si que es buscaven a les dones per la ràdio amb una finalitat, per la seva tonalitat de veu, per atraure públic femení... ara, podem dir que això ja no és així?**

Crec que actualment, a la ràdio la veu no és ja un factor determinant, ara ja no es busquen aquelles veus engolades, abellutades o amb timbres preciosos, ja no existeixen, això era una cosa molt d'abans, fins els anys 60 o 70. Ara el que es busca és que hi hagi un bon vincle de comunicació, veus comunicatives, veus amb ritme, veus amb professionalitat, però tot això ja independentment que sigui una veu d'home o de dona.

14. La idea sobre les dones a la ràdio que tenies abans de començar a tirar del fil i la que tens ara, és la mateixa o ha

canviat? Que és el que més t'ha sorprès fent aquestes recerques?

M'ha canviar molt la idea inicial que tenia. Primer m'ha sorprès que hi haguessin tantíssimes dones treballant a la ràdio des del començament, jo pensava que hi hauria molt poques o que serien una mena de "flor", i no, hi havia moltes i sabien de que anava la feina. M'ha sorprès que tinguessin uns perfils tan intel·lectuals, és a dir, eren dones amb un poder intel·lectual molt destacat, molt important. Sobretot em va sorprendre molt, esbrinar que a la segona república feien la mateixa feina exactament que els homes, quan feia aquesta pregunta, tant a homes com dones em miraven sobtats com dient "com vols que no fem la mateixa feina?" als anys 60 les dones si que eren com un "florero" però als anys 30 no, als 30 la societat era molt diferent i tant homes com dones feien les mateixes feines i cobraven el mateix.